

Nyírhalál és közterek

Az utóbbi évek időjárás-változásaira a városi közterek faállományával kapcsolatban adott és adható válaszok

Nagy-Laczkó Balázs PTE Pécsi Tudományegyetem, BTK, kulturális antropológus

Absztrakt: Békés vármegyében, hazánk fákban legszegényebb vidékén, a városi fák fontos szerepet játszanak a helyi identitásban és a közösségi emlékezetben egyaránt. Ennek során látni fogjuk, hogy az egyes fák az emlékművekhez hasonló funkciót töltenek be. A térségben az éghajlatváltozás és egyéb, jellemzően antropogén eredetű változások következtében a fák egy része a legutóbbi időben vált fenyegetetté, indult pusztulásnak vagy éppen veszett oda. Ezekre a jelenségekre az önkormányzati szereplők, a helyi aktorok számos, szerepükre jellemző hasonlóságot mutatnak, de olykor egyedi válaszokat is adnak. Az elsősorban kulturális antropológiai szemlélettel, interdiszciplináris módszertannal végzett kutatásom kezdeti szakaszában a helyi cselekvők által meghatározott problémák mentén haladok, ezekhez kapcsolom egyes települések eseteit jelen írásomban. Már a kezdeti, 14 településen végzett terpmunkám is rávilágított jó és rossz megoldási kísérletekre, amelyeket a kutatás részeként a helyi aktorokkal is megosztok. E gyakorlatok bemutatását követően esettanulmányokon keresztül a fák és a helyi identitástudat, a térfoglalás és a turizmus kapcsolatain keresztül igyekszem rávilágítani arra, hogy a helyi ökoszisztéma-vizsgálatokban is érdemes nagyobb teret adnunk a jövőben a humán környezettudományi jellegű kutatásoknak.

Kulcsszavak: helyi identitás, közösségi emlékezet, klímakrízis, klímaváltozás, természeti örökség, turizmus

Dying Birches in Urban Spaces

Local Responses to the Climate Crisis and the Fate of Street Trees

Abstract: In Békés County, the urban trees hold significant importance in the local community's local identity and memory. However, due to climate change, and other human-induced factors, many of the trees have recently become threatened, leading to their decline or loss. In response to these challenges, local government actors have developed specific measures. At this early stage of my research, I will focus on raising awareness of the issue through examples rather than conducting in-depth analysis on the problems of the local actors.

Keywords: local identity, local memory, community memory, climate crisis, natural heritage, tourism

Terep

Hazánk fáiban legszegényebb vidékének, Békés megyének alig 4,6%-a tekinthető fás területnek (Központi Statisztikai Hivatal 2023). Már ritkaságuknál fogva is a városi környezet részei, meghatározó térelemei a fák. Munkám során a helyi identitás, az emlékezet és a fák kapcsolatát vizsgálom Békés vármegyében, amelybe beletartozik az egyes fák emlékhely szerepe, a helyi identitásban szerepet játszó fák (vagy emlékhely) megőrzésének gyakorlatai és az elvesztésüket kísérő gyakorlatok. A kutatást kulturális antropológiai szemlélettel, interdiszciplináris jellegű¹ módszertannal végzem.²

1 Ehhez az interdiszciplinaritáshoz hozzátartozik, hogy kutatásom során fontos szerepet kapnak a rendelkezésünkre álló különféle országos és helyi (fa)adatbázisok, térképek, írásos és képes forrásanyagok (vö. Virág 2007; Virág, Váradi és Koós 2007). E módszeremet igazolni látszik Sonja Dümpelmann *Seeing Trees. A History of Street Trees in New York City and Berlin* című könyve (2019). Kötetében Dümpelmann annak bemutatására tesz kísérletet, hogy hogyan és miért kezdett el két, egymástól nagyban eltérő kulturális gyökerű és történeti sorsot megélő, mégis hasonló urbanizációs folyamatokon átmenő világváros, New York és Berlin lakossága fákat ültetni a 19. században városi térben, illetve milyen viszonyulási pontokat fedezhetünk fel a városi ember és a városi fák között. Békés vármegyéiként kutatásomat saját társadalomban végzettnek tekintem, az ilyen jellegű vizsgálatok minden hátrányával és előnyével együtt (vö. Kapitány és Kapitány 2008: 372–374). Az egyes, a helyiek által kiemelt fák városi térhasználatban betöltött jelentőségére vonatkozó vizsgálati módszereim közé tartozik továbbá a megfigyelés és az interjúkészítés is.

2 E kutatás részeredményeit ismertetem az *UTAK Program* keretében, illetve a *Kultúra és Közösség* című folyóirat számára írt tanulmányban (Nagy-Laczkó 2025b; 2025a).

Az eddig megvalósított kutatómunkám során mintegy 22 településen vizsgáltam Békés vármegyében a helyiek és a fák kapcsolatát, megfogadva George Marcus tanácsát, aki azt javasolja, hogy ugyanazt a kérdést párhuzamosan több helyen vizsgáljuk, majd a helyi vizsgálatok eredményeit hasonlítsuk össze (idézi Feischmidt 2007: 225).³ E tanulmány megszületéséig a kutatás részeként Békés vármegye 14 városias településén végeztem közös terepbejárást a témában érintett helyi, önkormányzati döntéshozókkal, városi aktorokkal is, amelyek során részben megismerkedtem e cselekvőknek a városi közterek faállományaival kapcsolatos döntési folyamataival, azok hátterével, a döntéshozók és végrehajtók elképzeléseivel és lehetőségeivel az utóbbi évek időjárás-változásainak tükrében.⁴

Kiemelt adat- és információgyűjtési módszerem a beszélgetés, vagyis az interjú, amely során közvetlen kapcsolatba lépek az adatközlőkkel. Egyetértek Thomas Hylland Eriksennel abban, hogy az antropológusnak sokáig kell a terepen lennie ahhoz, hogy a jelenléte természetesnek hasson az adatközlők számára (2006: 41). Mind a megfigyelések, mind az alább külön is részletezett beszélgetések során a bizalom fenntartása érdekében – különösen az első időszakban, illetve az adott adatközlővel való első találkozások során – szem előtt tartottam, hogy mivel a jegyzetelés jellemzően zavarja a környezetünket, leginkább akkor érdemes élni vele, ha már kialakult a bizalmi viszony (Letenyei 2005: 91). E bizalmi viszony létrehozása és fenntartása érdekében egyelőre a kutatásban elsősorban a jegyzeteimre, a terepnaplómra támaszkodom.

Az általam végzett kutatási gyakorlatban a megfigyelés – eddig legalábbis – ritkán vált külön az adatközlőkkel való beszélgetéstől. Vagyis egyszerre végeztem a megfigyeléseket és a beszélgetéseket, ami abból is adódott, hogy a beszélgetések jelentős részére a terepet járva került sor, így az adatközlő maga hívhatta fel a figyelmet arra, hogy mit tekint megfigyelendő tárgynak, mely fákat tartja fontosnak kiemelni.⁵ Már a kezdeti terepi tapasztalataim rámutattak arra, hogy az adatközlőkkel egy

3 A módszer előnye, hogy Marcus a kiválasztott helyszínek, illetve megnyilvánulások vizsgálatát összekapcsolja a strukturális szintű következtetéseket lehetővé tevő komparatív módszerrel (Feischmidt 2007: 225). Hasonlóképpen jár el Dümpelmann (2019) is, amikor Berlin és New York lakói és a két város fáinak kapcsolata terén végzi el összehasonlító vizsgálatait. Ebben a gyakorlatában valójában nem arról van szó, hogy több terepen mozog a kutató, hanem arról, hogy a terep mint „mező” töredezett, több helyszíni, vagyis e mozaikdarabok (helyek, helyszínek) vizsgálata valójában ugyanazon (kutatói) terep vizsgálata (Nagy 2015: 46), amely Dümpelmann esetében a világváros, míg a sajátomban a Békés megyei városok.

4 Jelen tanulmány a fent nevezett adatközlőkkel végzett beszélgetések során megismertekre fókuszál. A teljes kutatás során nem csupán az önkormányzati szereplőkkel veszem fel a kapcsolatot.

5 Kutatásom a városi térhasználatot is érinti, így fontos részét képezi a mentális térkép és annak különböző módszerei (Letenyei 2005: 158). E módszerek például lehetőséget nyújtanak számomra az egyének és a társadalmi csoportok térbeli tájékozódásának, térkódolásának a bemutatására (Kaschuba 2004: 179–181). A mentális térképek alkalmazásának módszertani alapjait Mester Tibor írásai tartalmazzák (Mester 2007: 296–316). E módszerek közül jelenleg „a lakókörzetében sétáló adatközlő kíséretével szegődve” végzem kutatásaimat (Kaschuba 2004: 180). E módszereket korábbi, a gyulai nemzetiségi, történeti városrészi vizsgálataim során is alkalmaztam (Nagy-Laczkó 2020).

kényelmesebb, komfortosabb közeget teremt, ha felváltva alkalmazok félig strukturált és strukturálatlan interjúkat, utóbbiakat elsősorban a kapcsolatfelvételt követően, előbbieket mindinkább a közös terepjárások során (vö. Bindorffer 2008: 62–63; Kovács 2007: 269–270; Majoros 2010: 106–107; Mester 2007: 308–311; Mészáros 2010: 182).

A reciprocitás szellemében a kutatás során törekedtem arra, hogy a tapasztalatokat az önkormányzatok is tudják hasznosítani (vö. Durst 2012: 102).⁶ Az adatközlőim által működőnek, beváltak és jónak ítélt gyakorlatokat, a különböző megoldási kísérleteket és az egyes önkormányzatok tapasztalatai nyomán a térségben elvetendőnek vélt kísérleteket 2025 elejétől több önkormányzattal is ismerttettem.⁷

Jelen írásban eddigi eredményeim közül ezekre a gyakorlatokra helyezem a hangsúlyt, míg az egyes fákkal, elsősorban a neves fákkal, famatuzsálemekkel⁸ kapcsolatos helyi egyéni és közösségi gyakorlatokat, a fák történeti és kulturális örökségben, valamint a helyi emlékezetben betöltött szerepét részletesebben az „Élő mementók? Emléktároló szereppel bíró fák elvesztéséhez kapcsolódó közösségi gyakorlatok Békés vármegyében” című munkámban ismertetem (Nagy-Laczkó 2025a).

6 Ahogy Erving Goffman kanadai–amerikai szociológus fogalmaz, szerencsés az a kutató, aki valamilyen speciális tudása révén el tudja fogadtatni magát a terepen (Goffman 1989). Úgy tapasztaltam, hogy arra a szakértelemre, amire velem szemben leginkább igényt tartanak az adatközlőim a terepen, éppen a különböző színtereken végzett kutatómunkám során teszek szert. Részben ennek részeként, részben ezzel együtt sokszor éppen egyes az adatközlők számára fontos témákban (mint például a fák hathatós kezelésének bevált módszerei, a változó környezeti hatásoknak a térségben városi körülmények között ellenálló, ültetendő fajok ismerete), a más adatközlők tapasztalatainak hozzájuk való eljuttatásában játszott szerepem teszi számukra értékessé, értékelhetővé jelenlétemet. Durst Judit rámutat arra, hogy a reciprocitás követelményének nagyon nehéz egy közösség egésze felé megfelelni (2012: 103). Eddigi kutatásomban e kölcsönösség a helyi kulturális és társadalmi elitiek viszonylatában valósult meg, minthogy a tapasztalatok közvetítését e csoportok képviselői közt valósítottam meg. Jó példa erre, hogy egyes településeken az önkormányzati képviselő-testületek az új zöldinfrastruktúra-terv kialakításában kívánják hasznosítani kutatásom részeredményeit, míg számos településen a városgazdálkodás felelősei, az értéktárbizottságok, a túraegyesületek elnökei várják tőlem a többi település (jellemzően kertészeti) gyakorlatainak bemutatását. Amennyiben az általam közvetített tudásanyag ténylegesen beépül az egyes önkormányzatok, egyesületek gyakorlatába, úgy az szélesebb tömegek életére is hatással lehet.

7 A megyesegyházi önkormányzat számára írásbeli beszámolót is készítettem (Nagy-Laczkó 2025c), illetve az eredményeket ismerttettem a SUSCOMNET – *Fenntartható városok – fenntartható közösségek* című nemzetközi program *A média és a kommunikáció hatása a klímasemlegességre a testvérvárosokban* című online konferenciáján 2025. március 19-én. Interneten: <https://www.youtube.com/embed/JeMZCWNLTGM?showinfo=0> (letöltve: 2025. április 25.).

8 A matuzsálemi korú fák egyik lehetséges meghatározását Szallerné, Kelemen és Tuba (2020: 162) közli: „...a famatuzsálem olyan fa, amely magas kora, mérete, állapota miatt kiemelkedő kulturális, tájképi vagy természetvédelmi értékkel bír. Többnyire hosszú életű fajok tartoznak közéjük, ám a rövidebb élettartamú fajok is mutathatják a famatuzsálemek tulajdonságait.” A téma iránt érdeklődőknek érdemes kézbe venniük a békéscsabai Szelekovszky László könyvét a Békés vármegyei famatuzsálemekről (2000), valamint Takács Márton Békés vármegye legnagyobb törzskerületű fáit bemutató munkáját (2014).

Aszály

*„A faállomány pusztulása az utóbbi években gyorsul.
A légszály következtében a nyírfák sorban pusztulnak ki.”⁹*

A klímaváltozással kapcsolatos kérdések mind gyakrabban merülnek fel a természet- és társadalomtudományi diskurzusokban. Ez alól a városi fákkal való foglalkozás sem jelent kivételt. Például míg az éghajlatváltozás vonatkozásában Le Roux és kutatótársai a 2010-es években ausztráliai városi környezetben vizsgálták az öreg fák fennmaradásának, fenntarthatóságának kérdését (2014), addig Nathan G. Phillips és munkatársai azt kutatták, hogy a levegő megnövekvő szén-dioxid-szintje hogyan befolyásolta és befolyásolja az idős fák fennmaradását a múltban és a jövőben (2008).

Vizsgálatom tárgyát erősen érinti, hogy Közép- és Kelet-Európában a rendelkezésünkre álló éghajlati modellek alapján a nyári csapadékmennyiség csökkenése várható. Ráadásul a hőmérséklet-emelkedés területi eloszlását tekintve a különböző projekciókban közös, hogy az ország keleti és déli területein kell nagyobb mértékű melegedéssel számolnunk (Dunkel, Bozó és Geresdi 2018: 266, 269). Részben a klímaváltozás hatásaival magyarázható, hogy számos környezeti veszély, így az aszály, a belvíz, a szélerózió okoz mind jelentősebb környezeti, gazdasági és társadalmi problémákat. Ezek közül hazánkban az aszály az egyik legjelentősebb környezeti veszély, mely átlagosan 3–5 évente alakult ki, és az utóbbi évtizedekben mind a gyakoriságuk, mind a súlyosságuk növekedett (Mezősi, Bata, Blanka és Ladányi 2017: 60). Az újabb és újabb nyári aszályok különösen érintik Magyarország kistájai közül a Körös menti síkot. A „Körös–Maros köze területén mind súlyosabb formát öltő, átlagosan 200–300 mm körüli csapadékhiány miatt az aszály mind jobban fokozódik” (Kocsis, Dunai, Farsang és Makó 2018: 95–97).

A klimatikus változások kihatással vannak a lokális percepciókra is, amelyet a természeti környezetet érintő hazai társadalmi kutatások is felismertek – még ha kérdésfeltevéseikben egyelőre a fáknak csak marginális szerep jutott is (vö. Babai 2021). Pedig a holt faegyedek a jelen klímakrízisének különösen látványos, igen jól érzékelhető megnyilvánulásai, különösen egy fában eleve szegény vidéken, amilyen vizsgálatunk területe is.

Az aszály észlelésével kapcsolatban az önkormányzati adatközlők érzékletes megjegyzéseket tesznek az interjúk során:

Tavalyi évben a lábon száradás dühöngött. 500–600 egyed pusztult így el. Nyírfák, fenyők jelentős pusztulása.

9 A következőkben közölt idézetek önkormányzati, a témában érintett adatközlőktől származnak. E beszélgetések anonimizálása és archiválásra kerültek a Hagyományok Háza *UTAK Programjának* keretében.

Citrusfélék (!), tujafa pusztulását tapasztaljuk az utóbbi időben. Helyettük gömbkőfensikeket ültetünk. Például a polgármesteri hivatalhoz. Nyírfák is elpusztultak.

Iszonyatos mennyiségű fát vágunk ki a városban éves szinten. Nem tudjuk úgy pótolni. Utóbbi 3-4 évben félelmetes a fapusztulás.

Egy-két év-évtized alatt totál át fog formálódni egy liget vagy utca, mert biztosan így van. Iszonyalom légköri aszály van.

Nyírfák és tuják kimentek mindenhol.

Az elmúlt 2-3 évben az aszály miatt megnövekedett a kiszáradás. Nyír, nyár, tuják, fenyők. Zöldág-szakadások. Káresetek. Sok a kártérítés, mert igyekszünk megmenteni a fákat.

Mint az a fenti idézetekből is látszik, az önkormányzati szereplők konkrét tapasztalatokkal bírnak arról, mely fafajokat – pontosabban: telepített fásszárúakat – és milyen mértékben érintenek a térségben zajló környezeti változások, illetve mindezek milyen hatással is vannak a jövőre nézve: felismerik a helyzet krízisjellegét. Mindezek nyomán az önkormányzatok a rendelkezésükre álló keretek között igyekeznek a változások elébe menni.

Szervezeti felépítés

Azt, hogy az utóbbi évek időjárás-változásaival kapcsolatos kérdésekre milyen úton is születnek a válaszok, erősen befolyásolja az önkormányzati döntéshozók személye.

Békés megye városias településeinek döntő többsége a belterületi fákkal kapcsolatos önkormányzati feladatellátásban nem támaszkodhat saját kertészeti szakember(ek)re. Jellemző, hogy a különböző lakossági bejelentésekhez kötődő, fákkal kapcsolatos döntések mérlegelésénél és meghozatalánál sem tud a döntéshozó egy megfelelő szakképzettséggel rendelkező hivatali kollégával konzultálni, így ezekben saját személyes kvalitására, tapasztalataira, elkötelezettségére van utalva. E körülmények között az önkormányzati döntéshozók a kisebb problémákat igyekeznek önállóan megoldani, és csak a különlegesebb helyzetekben konzultálnak külső szakemberrel. A szakember kiléte pedig legtöbb esetben a döntéshozók személyes kapcsolathálójának függvénye. Kedvezőbb eset, amikor az adott önkormányzat operatív feladatellátói között – jellemzően a városüzemeltetésnél – találhatók a fák szempontjából megfelelően képzett szakemberek. E szakértők jellemzően az adott osztályok, a városüzemeltetési feladatellátással megbízott kft.-k vezetői. Ezekben az esetekben általában a jegyzői hatáskörbe eső, de fákkal kapcsolatos döntésekben ezek a szereplők javaslatokkal élhetnek, bevonják őket a döntési folyamatokba. Ugyanakkor a legtöbb városban, amelyik rendelkezik a városüzemeltetés élén a megfelelő szakemberrel, a fákkal

kapcsolatos feladatellátás csupán egy részét alkotja az ő munkakörének, ezért a város mindennapi életében előtérbe kerülő városüzemeltetési feladatok mellett a fákkal kapcsolatos tevékenysége az azonnali problémamegoldásra, a veszélyhelyzetek elhárítására korlátozódik. E leterheltségben szerepet játszik, hogy leggyakrabban ezeknél az önkormányzatoknál is egyetlen szakember végzi mind a koordinációs, mind az operatív teendőket, melyekben nem támaszkodhat szakértő munkatárs segítségére.

A legszerencsésebb helyzetben lévő önkormányzatoknál mind a koordinációs, mind az operatív feladatokat megfelelő szakember végzi. A csekély számú ide sorolható önkormányzat jellemzően operatív tevékenységet végző kertész(ek) mellett városi főkertésszel is bír. A kertészeti feladatok – ideértve a fák gondozását is – koordinálására utóbbiaknál önálló osztály szerveződik, ahol gyakran önálló személy, referens gondoskodik az egyes részfeladatok ellátásáról. Nem lehet véletlen, hogy e szerencsés körülmények ott valósulnak meg, ahol a település életében – és gazdálkodásában – meghatározó értéket képvisel a turizmus. Ezeken a településeken az önkormányzat felismeri a fákról való gondoskodásban rejlő gazdasági potenciált, és ugyanakkor – részben ezek következményeként – a megfelelő anyagi forrásokkal is rendelkezik a szükséges háttér biztosítására.

Fajtaválasztás

„Megpróbálunk maradni az őshonos és a tájfajtáknál. Amíg tudunk és érdemes. Pont eszembe jut, hogy lassan olajfákat kéne [ültetni], mint Horvátországban!”

A döntéshozók tájékozottsága és tájékozódásuk forrása sokszor az új telepítések, pótlások során kerül előtérbe.

A fajtaválasztás sokszor tervezői döntés, különösen a pályázati forrásból megvalósuló köztéri fejlesztések, rekonstruálások esetében. Ilyenkor a fajtákat többnyire fővárosi tervezők válogatják össze, akik az adatközlők beszámolóí szerint általában nem rendelkeznek megfelelő helyismerettel sem a lakosság térhasználatára, sem a település környezeti adottságaira, sem az utógondozás tényleges lehetőségeire vonatkozóan:

...a beruházások kapcsán a bejáratott tájépítészek mondják meg, mit [ültethetünk]. Ők pestiek, nincs tájismeretük.

Mindent terveztetünk. Kerttervezővel, tájépítésszel. Így születnek ezek a modern, használhatatlan főterek.

A tervező gyakorlati tapasztalata hiányzik szerintem, hogy kéne csinálni.

A gömbkőriseket tervezői ajánlásra ültetjük. Mert trend.

Azokban az esetekben, amikor mégis helyben történik a fajtaválasztás, általában igen meghatározó tényező a hagyománykövetés, az általuk „tájfajtaként”¹⁰ meghatározott fajtákhoz való ragaszkodás, a város meglévő arculatának, a település önazonosságának, az „őslakosság” otthonosságérzetének megőrzésére történő hivatkozással.

Gereben Ferenc az identitástudat egyik fontos sajátosságát a fennmaradásra való törekvésben, a lényegesnek ítélt jegyek megőrzésében látja, amely törekvéseket az őshonosnak és tájfajtnak vélt fajokhoz való ragaszkodásban érhetjük tetten (1998: 95).¹¹ Az ezekhez a fákhoz kapcsolódó gyakorlatok mint reprezentációk kifejezik a fákat ültetőket és ápolókat cselekvéseik révén. Verebéli Kincső az emlékműállítás emeli ki ilyen cselekedetként (2005: 27–28), de sok esetben maguk a fák is az emlékművekhez hasonló szerepre tesznek szert (Nagy-Laczkó 2025a; 2025b).

Ugyanakkor az aktorok maguk is érzékelik, hogy az ezekhez való ragaszkodás sokszor holt fasorokat, elhibázott újratelepítéseket eredményez:

4-5 évre visszamenőleg látjuk, mely fajok maradnak meg... Próbálnak alap őshonos fajokat ültetni. Például tavaly 120 mezei juhart ültettünk. 118 maradt meg... Oltotakat ültettünk. Szerződéses utógondozással telepítünk. A szerződött partner végzi minimum három évig az utógondozást. A bejáratott... kertészetnél mindig van leraakat a pótláshoz. Platánok, magyar kőris, kocsányos tölgy.

Az elmúlt évek kísérletezései nyomán ugyanakkor már arra vonatkozó saját tapasztalatok is rendelkezésére állnak az önkormányzati szereplőknek, hogy mely fajták maradnak meg:

Ezüsthárs egy fajtája: szeleste. Egyelőre bevált. A Szabadság utcára kislevelű hársat ültettek pár éve. Szenved. Oszlopos szil: egyelőre bevált. Juharlevelű platán: egyelőre bevált... A tapasztalat alapján a platán vidáman él, a nyírfa mellette kipusztul.

Kertészetválasztás

A fák, a fasorok telepítése jellemzően országosan is elérhető pályázati forrásokból valósul(hat) meg. Ez alól kivételt a vizsgált települések alig negyede képez, azok a már az előző pontban említett települések, amelyek saját főkertésszel, kertészeti osztállyal rendelkeznek, és amelyek életében meghatározó szerepet visz a turizmus is. De az utóbbiak mindegyike sem rendelkezik saját kertészettel, illetve ha mégis, ezekben a kertészetekben elsősorban egynyáriak termesztésére kerül sor, és csak igen kivételes esetben beszélhetünk magoncok elő- és utóneveléséről, saját faiskolákról.

10 Ezek többsége valóban a térségben őshonosnak tekinthető fajok közül kerül ki: kocsányos tölgyek, fehér nyárfák, mezei juharok és szilek (Deli, Danyi és Boldog 2015: 8–13; Bánfi 2010: 4; Kertész 2006: 3; Bodrogek 1974: 85–98).

11 Ugyanezt láthatjuk a térség számos neves fája kapcsán, így a dévaványai „kis Makkfiak”, a mezőberényi „kis Petőfi-fák”, a bélmegyeri Öreg Hölgy, a gyulai Erkel-fa esetében is (Nagy-Laczkó 2025a; 2025b).

A kertészetek, faiskolák kiválasztását gyakran a pályázati feltételek befolyásolják. Ám ott is, ahol a döntés önálló, gyakran találkozunk azzal, hogy az adott településtől meglehetősen távoli kertészetet a telepítésre és pótlásra kerülő fák forrása. Ennek – az interjúk tanúsága szerint – fő oka, hogy a környéken nem találhatók a megfelelő minőséget és mennyiséget biztosítani képes kertészetek. Az önkormányzatoknál sokszor nem kertészeti szakember feladatkörébe esik a kertészetek felkeresése, az egyeztetés és kapcsolattartás sem, vagyis gyakran a jegyző vagy az önkormányzati pályázatfelelős van magára hagyva ebben a kérdésben (is). A kertészetekkel megkötött szerződésekben az egyes önkormányzatok igen eltérő gyakorlatokat követnek, aminek jelentős következményei vannak az önkormányzat érdekeinek érvényesítése szempontjából.

Egy önkormányzati faiskola fenntartása nem feltétlenül látszik indokoltnak az önkormányzati aktorok számára. A már meglévő kertészetekben, illetve a kertészeti célokra is használt telepeken a legtöbb esetben megoldható a csemeték vermelése a későbbi pótlás céljából, melyet egyes önkormányzatok már most is csinálnak. Ezeken a településeken egy-egy fasor telepítése alkalmával a kertészetektől megrendelt fák 20–50%-a kerül a későbbi pótlás céljából vermelésre saját telepen. A módszer nagy előnye, hogy a fasorok nem válnak egy-egy egyed kiesésével foghíjassá, hiszen a pótlást azonos korú példánnyal biztosítják, valamint az sem utolsó szempont, hogy egyes kertészeti fajták beszerzése idővel körülményesebbé és költségesebbé is válhat.

Locsolás

„A fa a költség kisebb része. Az utógondozás a nagyobb. A cég nem győzi utógondozni. A lakosság nem locsolja. 100 fából mondjuk 40 elpusztul. Kidobott pénz.”

Az aktorok beszámolóí szerint a turisztikailag kiemelt településeket leszámítva a térségben nem jellemző a belterületen napi locsolást biztosító kiépített öntözőrendszer. A legtöbb helyen még a nyári időszakban is problémát jelent a fák napi öntözése. Ezeken a településeken a fákért felelős önkormányzati szereplők maguk is úgy vélik, hogy a jelenlegi faállomány a mai aszályhelyzetben már pár éves távon is fenntarthatatlan.

Ahol van is öntözőrendszer, ott azok gyakran kárt szenvednek a lakossági térhasználatból következően.¹²

Számos helyen történtek kísérletek locsolásra a lakosság bevonásával – ezek jellemzően kudarcot vallottak a megfelelő edukáció, az elkötelezettség hiánya folytán: „24 fát ültettünk az országfásítási program keretében. Az apró levelű fák [értsd: hársak] kipusztultak, 5 darab, mert nem locsolta a lakosság. A lakosság nem érzi [őket] a sajátjának.”

¹² „Éjszakai öntözésről át is álltak kora reggelire, késő délutánira, mert lerugdosták éjjel az öntözőket.”

A fák kezelése

A fák kezelése az egyes önkormányzatoknál eltérő alapelveket követve, eltérő gyakorlatban valósul meg. Ezeket az elveket és gyakorlatokat a meglévő zöldinfrastruktúra jellege, a helyi hagyomány éppúgy meghatározza, mint a fákért felelős szereplők egyéni tapasztalatai, elképzelései, értékrendje és nem utolsósorban a vélt vagy valós lehetőségek mind a fejlesztések, a szakértelem, mind az anyagi források tekintetében.

A fákat sokszor elsősorban lakossági bejelentésre, a fa veszélyessé válása, a légkóbelek érintettsége miatt kezdik el kezelni. Az idős és/vagy beteg fák felmérése belterületen a legtöbb településen külső szakember („fadoktor”) bevonásával évi egy-két alkalommal vagy egy-két évente valósul meg. Sokszor a fák nem szakértői felmérését, szemléjét a jegyző, az aljegyző, a közterület-felügyelő valósítja meg. Ahol a város bír hozzáértő személlyel, például főkertésszel, kertésszel, ott a felmérés része a feladatkörének, és jellemzően évi két alkalommal (tavasszal és ősszel) meg is valósul. Ezekben az esetekben a kertész javaslatai és utasítása szerint zajlanak az operatív feladatok, kezelések. A legtöbb esetben a fákkal kapcsolatos teendők mindegyikét, a kezelésre vonatkozó feladatokat is, a jegyző jelöli ki.

A külső szakember bevonása a felmérésekbe és a kezelések meghatározásába vagy akár kivitelezésébe a kapcsolati háló alapján és bevett minták, rögzült gyakorlatok, egyszerűen a megszokás nyomán történik.

Kapcsolattartás a lakosokkal

„Legveszélyesebb a Facebook, mert ha bejön az ember, meg lehet beszélni vele. De ezer embernek nem. Ezért a Facebookra nem reagálunk soha.”

Ahol a fákkal kapcsolatos teendőkről önálló osztály gondoskodik, ott a lakossággal történő kapcsolattartást is ez az osztály intézi, többnyire több különböző fórumon is. A lakossággal – jellemzően a telepítési szándékok, de még inkább a kivágási kérelmek formájában tett – bejelentések révén elsősorban a jegyző találkozik. Ahol erre a lehetőség adott, a jegyző a megfelelő mérlegelés végett továbbítja a megkeresést az illetékes osztály, a helyi szakértő felé, aki lehet a városüzemeltetés képviselője éppúgy, ahogy egy referens vagy csaknem bármely más, egyéb feladatot is ellátó önkormányzati alkalmazott.

A „tömeges” kapcsolattartás többnyire nagyobb változással járó beruházások előtt, lakossági fórumokon, az érintett lakosok szórólapos kiértesítésével valósul meg. A fás ügyek jellemző fóruma emellett az önkormányzati lap, esetleg a helyi tévé, sok esetben az önkormányzat közösségi oldala, még gyakrabban a polgármester saját közösségi oldala.

Az egyéni kapcsolatfelvétel mind gyakrabban valósul meg közösségi oldalon, kommentek, lakossági bejegyzések, Messenger-üzenetek formájában, e-mailben és telefonon. A postai üzenetváltás esetleges. A közösségi oldalak térnyerése a fás

kapcsolattartásban számos problémát von maga után. Kezelhetetlen üzenetdömpinget, az indulatok térnyerését és elszabadulását, a rövid szöveges üzenetváltásokból következő félreértések kockázatát. Mindezek nyomán több önkormányzatnál is tapasztaltam, hogy törekednek a lakosokat személyes megjelenésre ösztönözni, akár erre vonatkozó szabályalkotással is.

Civilek

„Fasor ültetését és kivágását velük [értsd: a civilekkel] véleményeztetik. Ez védelmet jelent a lakossági támadásokkal szemben. Ha kivágunk egy fasort, ők jönnek elsőként, hogy mertük kivágni.”

Az aktorok jelentős része úgy látja, hogy a helyi civil közösségekkel, szervezetekkel való együttműködés általánosságban a fák, a lakosság és az önkormányzat szempontjából is előnyös.¹³ Egyes településeken az is előfordul, hogy máshol önkormányzati feladatellátásba eső terheket is helyi civilek visznek.

Az eddigi tapasztalat azt igazolja, hogy a civil kezdeményezések többnyire a helyi társadalom magasabban kvalifikált, középosztálybeli szereplői révén válnak a helyi közélet részévé. E kezdeményezéseknél így joggal merül fel annak veszélye, hogy azok valójában egy szűk csoport, a helyi középosztály és értelmiségi elit érdekeit képviselik, amit gyakran maguk az önkormányzati szereplők, az adatközlők is érzékelnek.

Helyi identitás, turizmus és térfoglalás

A városkép szempontjából is jelentős telepítések, a „tájfajták”, a gyakran idős, nem csupán természeti, de (hely)történeti (lásd Nagy-Laczkó 2022a; 2022b) és kulturális jelentőséggel is bíró fák a kutatás alapján számos településen igazolt módon hangsúlyos szerepet visznek a település önreprezentációjában, a helyi identitás megőrzésében, fenntartásában, továbbadásában és sok esetben a turizmusban is (Nagy-Laczkó 2025a; 2025b). Utóbbi nem elhanyagolható gazdasági tényező, amivel az önkormányzatok is számolnak. Az ökoturizmus a térségben is tapasztalt térnyerése felértékeli ezeket a fákat. Ehhez kapcsolódóan éppen a ligeteket is célzó kutatások társadalmi hasznosítási lehetőségeire hívja fel a figyelmet tanulmányában Juhász Katalin is (2014).

A vizsgált települések mindegyikében tapasztalható a közterületi fasorok, faegyedek ültetésének önkormányzati szabályozottsága, ám ennek mértéke eltérő. A szabályozottság hasonló elveket követ, mint a tájfajtákhoz való ragaszkodás, melyről fentebb értekeztem. Azzal, hogy a vizsgált települések döntő többségében az önkormányzat megszabja, hogy köztérre milyen fajták ültetendők, illetve mely fák milyen

¹³ „Nekik, civilek, vannak elképzeléseik. Ha olyan, beépítjük a programba [az önkormányzatéba]. Például egy tölgyfánál javasolták, hogy a talajt 30 cm-en szedjük ki, tegyenek oda mulcsot szivacsnak. Megcsináltuk.”

szintű védelmet élveznek, egyúttal meghatározza azok kulturális reprezentációban, emlékezetben játszott szerepét is. Ebben pedig a fák az emlékművekhez hasonlóan viselkednek, a térfoglalás meghatározó részeinek tekinthetők, így ez irányú vizsgálatuk igen célszerű (vö. Assmann 1999: 38–39, 51–55, 70–73; Barna 2002: 160). A védettség háttérében többnyire inkább a helyi identitásban játszott szerep, mintsem a természeti érték áll, a helyi védelmet sokszor igen jellemző, fajtájukban a felterjesztés idején nem veszélyeztetett példányok nyerik el. Nem egy esetben nevesített fákról van szó (Erkel-fa, Cimbora fa, Bandika fa, Tüzefa, Makkfa stb.). Hasonló gyakorlat figyelhető meg az értéktárba kerülés során is: hol a természeti, hol a kulturális, hol a történeti értékek sorában tűnnek fel a védett fák, fasorok. Ráadásul e kulturális identitásörző, emlék-szerepet betöltő fákat gyakran látják el emlék- és információs táblákkal, miáltal a turistaútvonalak önkormányzatok által – többnyire a beruházások és projektek révén – meghatározott pontjaivá, kiemelt elemei válnak (Nagy-Laczkó 2025a). Mindezt esettanulmányokkal példázhatjuk.

Liget emlékét őrző „liget”

Mezőkovácsházán a szocializmus építkezései és az 1970-es évek pusztító szélvészeli, valamint a természetes előregedés nyomán a *Hősök ligete* ma naggyobbszt a helyi könyvtár függőfolyosóján lelhető fel. A régi Mezőkovácsházán 1929-ben az első világháborús hősi halottak emlékére ültetett, leginkább kőrisek alkotta 159 fa közül mára alig tizenöt példány maradt meg, de ezek közül is minden nyáron elpusztul egy-két egyed. A ma Mezőkovácsháza részeként ismert, egykor önálló Reformátuskovácsháza hősi fáiból még ennyi sem maradt. Ezeket a fákat az ültetés után az adott hősi halottira emlékeztető kis plakettekkel látták el, amelyek ma a városi könyvtár galériáján láthatók, mintegy az egykor emlékeztetőnek szánt liget emlékét is megőrizve.¹⁴

Holt fa új élete

Gyula belvárosában a Fehér-Köröst övező ligeterdő természetes állományának felhasználásával alakította ki a 18–19. század során a Békés vármegyében jelentős birtoktestekkel rendelkező Wenckheim család az angolkertjét, amelynek emlékét ma leginkább a Csigakert, a Várkert és a Várfürdő parkjának egy-egy kocsányos tölgye őrzi. A városban ezeket a fákat még pusztulásukban is tudatosan igyekeznek megőrizni.

14 „159 ilyen fa volt, ennyi halottról tudtak. Körülbelül 15 maradt meg. Ezek előtt is volt plakett, kereszt. 1929-ben lett meg az ültetés. Később a temetőt felparcellázták lakótelepnek egészen a Művázttól. Azt a részt, ahol a fák ültetve lehettek. Amelyik előtt a kis tábla van, az elpusztult, pedig tavaly még szép volt. A kis tábla QR-kódja többletinfóért a könyvtár oldalára vezet [...] A hősök fája elől először a sisakokat lopták el a plakettekről. Utána, ahogy nőttek a fák, a plaketteket vagy belevették a fákba, vagy hazavitték, a [hősi halottak] sírjukra tették a hozzátartozók, ellopták őket.” „A könyvtárban a reformátuskovácsházi plakettek vannak. A reformátuskovácsháziakon születési dátum szerepel, a mezőkovácsháziakon a halál ideje. 1990-ben tették ki őket a galériára a könyvtárban. Az 1971-es nagy vihar után az akkori könyvtáros szedte össze őket.”

A gyakorlat egyik különleges példája a Várfürdő bejáratánál található *Nimfa*.¹⁵ A fürdő bejáratánál található szobrot a helyszínen faragták ki egy elpusztult, évszázados kocsányos tölgyből 2007-ben, vagyis a faszobor talapzatát a saját gyökérzete jelenti. Bár a szobor kifaragása egyéni tevékenység volt, annak fenntartásában, időnkénti renoválásában – legutóbb 2021-ben – a helyi közösség több tagja is részt vett. Az alkotó külön kiemelte, hogy a szobor a fák lelkére utal, a faragás során fontosnak tartotta megtartani a kártevők és az emberi károkozás nyomait is, amelyeket a fa még életében szenvedett el. Hasonló megoldás megvalósítására törekednek szarvasi civilek is a város egyik emblematis, pár éve elpusztult tölgyfájánál.¹⁶

Facsaládok

A 2011-ben az Év Fája versenyen is elindított *Nagy Makkfájukról* a dévaványaiak úgy tartják, hogy az 1890-es években ültethették. A Makkfa a verseny és a kapcsolódó sajtóhírek folytán országos hírre tett szert. Arról azonban keveset szól a fáma, hogy pár éve még megvoltak Dévaványán a maga hasonlókorú tölgytestvérei, míg ma is ott sorakoznak a közelében a maga makkfiai is. 2016 óta a helyi kisdíjakok és tanítók minden évben felkerekednek összeszedni az öreg fa lehullott gyermekeit, hogy aztán közösen elültessék, nevelgessék, majd idős szülőjük mellé kiültessék őket. A gyerekek évről évre visszajárnak a fiatal fákhoz és számon tartják, melyik kié.¹⁷

15 „A görög mitológia szerint minden fának, növénynek, sziklának, forrásnak nimfája van. Amíg egy fa, növény él, addig a nimfa is él. Amikor elpusztul, a nimfa is vele. Szabó Jenő úgy gondolta, a nimfát kiszabadítja a fából, megmutatja az embereknek. A fa torzónak dőlt alakja van, közel a fürdő, ezért az alkotó úgy gondolta, olyan szobrot farag, mintha a nimfa vízben állna. Víz, fa, élet – ezt szeretné megformálni [...] A fa külső kéréget, főleg a tövét megrágták a rovarok. Úgy gondolta, ez megmarad a természet részeként [...] A mintegy százéves tölgy végigélte a XX. századot. A torzó tele van szegnyommal, az emberek minden korban cédulákat tűztek rá. Van, ahol benne is maradt a törzsben a szeg, amit a fa körbenőtt. A vasat szétmarta a cersav, és fekete foltként szétterjedt a fában. A holt törzsben így ott maradtak az emberi kártevés nyomai.” (*Békés Megyei Hírlap*, 62. évf. 119. sz. 2007. május 23. 16.)

16 „Zenepavilon mellett az egyik idős tölgy elpusztult. Városszépítők szobrot akarnak belőle farni. 130-140 [cm] átmérőjű. Kérdés: helyszínen kifarni vagy elvinni? Alap kéne. Két éve merült fel ez az ötlet. Még nincs konkrét döntés. A városszépítők szeretnék a szobrot. A város még nem tudja, mitévők legyenek. A központosság a probléma. Barmolás a térkövön. Több tízmillió forint költség.”

17 „A Nagy Makkfa előtt a töltésnél az öreg makkocskájából az iskolások a kis makkfiakat. [Tanító neve] osztályából kezdtek. Szedték a makkokat. Virágcserepbe ültették és a következő tavasszal kiültették sorba. Nyúlragás is történt. Körülbelül háromnegyede ma is él és virul...” „A Makkfa közelébe is ültették, hogy maradjon hírmondója, ha már nem lesz. Körülbelül 8-9 éve.” „Az iskolában az ablakban nevelték őket. Volt olyan, hogy a ... szakköröse ki... elmentek gaztalanítani, újra ültettek. Volt, hogy megkérték a locsolókocsit, hogy locsolja meg... Hozott egy lajt vizet.” „Hét-nyolc éve rendszeresen jártak ki a Makkfához, és mindig gyűjtötték a makkokat. Minden gyereknek volt egy-egy cserép, benne három-négy makk. Nyárra hazavitték, őszre visszahozták. 10 fa biztos van az elsőek közül.” „Kerékpárral visszajártak évekig locsolni, gazolni. Minden osztály be volt avatva ebbe a dologba. Negyedik osztályos korig. De most már messzebb van az iskola.”

2017-ben az Év Fája versenyen a három mezőberényi kocsányos tölgy is „indult”, melyek egyikét a helyiek Petőfi fajaként ismerték (nem összekeverendő a szintén mezőberényi Petőfi diófájával). A helyi védettséget is élvező Petőfi-fát a vasútállomás felújítási munkálatai során kivágták, csonkja ma is látható. E csonk köré ültették el a helyi diákok a kis Petőfi-fákat, amelyeket a fa makkjaiból neveltek adatközlőm beszámolója szerint.¹⁸

Hasonló gyakorlat figyelhető meg a háromszáz éves bélmegyeri Öreg Hölgy, Békés vármegye legidősebbjeként ismert fehér fűzfája kapcsán. Míg az Öreg Hölgy őrt áll, addig a falut elkerüli a baj – vélik a helyiek. De az őrség ideje lassan lejár, ezért a bélmegyeriek minden évben élő vesszőket mentenek a sorvadó matuzsálemről, hogy az sarjaiban élhessen tovább.

A példaként felsorolt gyakorlatok közös eleme, hogy a különböző csoportok, egyének – eltérő eszközökkel – minden esetben a fához kötődő emlékek, a közösség életében játszott kulturális szerep megőrzésére, átörökítésére, a pusztulás megelőzésére, elkerülésére tesznek kísérletet. Mindegyik esetben meghatározó szerepet visznek a helyi szellemi, gazdasági és politikai elit képviselői.

Fák és antropológia

Fenti tapasztalataim nyomán úgy vélem, a fákra az ökoszisztéma-szolgáltatások részeként tekintő gazdasági, antropológiai és turizmusantropológiai vizsgálatok a jövőben lehetőséget adnának a fák (települési) szerepeinek megismerésére, és a kutatások révén szerzett tudást helyi lakosok is hasznosíthatnák. Azonban hazánkban a fákat is érintő turisztikai jellegű vizsgálatok továbbra is elsősorban a természet-tudósok és mindinkább a marketingföldrajzzal foglalkozó szakemberek területét képezik (Michalkó 2005; Kovács, Gulyás és Farkas 2021; Köbli és Horváth 2021; Kulcsár 2020).¹⁹ Pedig ahogy Pusztai Bertalan is megfogalmazza: „A turisztikai látványosság minden esetben kulturális konstrukció. Közösségi szinten elfogadott jelentés nélkül nem lesz turisztikai látványosság semmi. A látványossággá válás egy alkotó és értelmező folyamat eredménye, mely az értelmet biztosító kultúrára épül, éppen ezért csoportfüggő és relatív.” (Pusztai 2010: 4.)

18 „Kivágták. A három tölgy egyikét, de pont azt, ami Petőfi fája. Felháborodás volt. Helyi védettséget élvezett. ... is tiltakozott ellene, az önkormányzatnál is, ... civil szervezet is. Akkor történt, mikor a lejárók épültek [...] A tönk[je] még megvan. Körülötte magoncok. Zöld szívesek gyűjtöttek magot, és ültettek is magoncokat. Volt előtte kopjafa.”

19 Ezek között találunk a tájhasználati érdekelletéteket fókuszba helyező vizsgálatokat (Kovács, Gulyás és Farkas 2021), egy általam vizsgált fürdővárost is érintő településszerkezeti kutatást (Köbli és Horváth 2021), a társadalomtudomány és a turizmus (Kulcsár 2020) vagy éppen a humánökológia és a turizmus kapcsolódási pontjait taglaló közleményt (Michalkó 2005).

A gazdasági antropológia jellegű kutatásokhoz jó kiindulópontot jelenthetnek a fákat célzó ökonómiai vizsgálatok, külföldiek és nemzetközies egyaránt.²⁰ A társadalmi-gazdasági vonatkozásoktól nem elválaszthatók a külföldi és hazai zöldinfrastruktúra-felmérések sem. Ezen multifunkcionális erőforrások, integrált ökoszisztémajavak és -szolgáltatások hazai vizsgálataival kapcsolatban a kutatási témánkkal jól összekapcsolható példák is vannak (Iváncsics és Filepné 2009). Alföldi tájaink ökoszisztéma-szolgáltatás-vizsgálatai is részben ide sorolhatók (Kelemen 2016; OpenNESS 2014; 2016). Mindamellett a hazai közösségireziliencia-vizsgálatok éppen a helyi kötődés fókuszba állításával mutatnak rá a fák bevonásának lehetőségére (Ispán 2023).

Bízom abban, hogy írásommal sikerült megvilágítanom, hogy a helyi identitás kohéziójának vizsgálataiban igenis lehet szerepe a fák kutatásának, hogy a jövőbeli ökoszisztéma-kutatásokban már ne csak mint tüzelő-, épület- vagy bútortfa(anyag)ként jelenjenek meg a fák. Ahogy a lakosok életminőségének vizsgálatakor is adhatnánk nagyobb szerepet a természeti adottságoknak (Lőrincz, Kővári és Banász 2020).

Hivatkozott irodalom

- Assmann, Jan (1999): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz.
- Babai Dániel (2021): „Az időjárás is szeszélyesebb, hamarabb elváltozik...” A klímaváltozás lokális percepciója a Keleti-Kárpátokban. *Ethno-Lore* 18: 283–313.
- Bánfi Péter (2010): Nemzeti Park a Dél-Tiszántúlon. *Natura Bekesiensis. Időszakos természettudományi közlemények* 11.
- Barna Gábor (2002): Idő és emlékezet. In *Közelítések az időhöz*. Budapest: Tabula Könyvek, 152–171.
- Becker, Nir és Freeman, Shirra (2009): The Economic Value of Old Growth Trees in Israel. *Forest Policy and Economics* 11: 608–615. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2009.08.004>
- Bindorffer Györgyi (2008): Kulturális és kommunikatív emlékezet. Történelemtudományi és történelemrekonstrukció a magyarországi németeknél. In *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Papp Richárd és Szarka László (szerk.). Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 61–78.
- Bodrogközy György (1974): Békés megye növényvilága. In *Békés megye gazdaságföldrajza*. Láng Sándor és Boros Ferenc (szerk.). Békéscsaba: Békés Megyei Tanács V. B., 85–98.
- Deli Tamás, Danyik Tibor és Boldog Gusztáv (2015): *A Körös-völgyi vadzvízek élővilága*. (Munkácsy Mihály Múzeum Közleményei, 5.) Békéscsaba: Munkácsy Mihály Múzeum.
- Dunkel Zoltán, Bozó László és Geresdi István (2018): Az éghajlatváltozás hatására fellépő környezeti változások és természeti veszélyek. *Földrajzi Közlemények* 142(4): 261–271. DOI: <https://doi.org/10.32643/fk.142.4.1>
- Durst Judit (2017): „De ugye biztos nem lesz ebből baj?” Posztterepmunka, kooperatív etnográfia, avagy módszertani reflexiók az informális gazdaságot övező félelem csendjének megtöréséről. *Szociológiai Szemle* 27(2): 88–111.

20 Nir Becker és Shirra Freeman például az izraeli idős fák gazdaságra gyakorolt hatását vizsgálta, igyekezve számszerűsíteni a fák értékét. Ennek tükrében vizsgálták, hogy kell-e – és ha igen, milyen – pénzügyi eszközöket elkülöníteni az idős fák megőrzése érdekében, illetve hogy képviselnek-e tényleges gazdasági értéket (Becker és Freeman 2009).

- Dümpelmann, Sonja (2019): *Seeing Trees. A History of Street Trees in New York City and Berlin*. New Haven – London: Yale University Press. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300240702>
- Gereben Ferenc (1998): Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében. *Regio* 9(2): 95–112.
- Goffman, Erving (1989): On Fieldwork. *Journal of Contemporary Ethnography* 18(2): 123–132.
- Eriksen, Thomas Hylland (2006): *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest: Társadalomtudományi Könyvtár.
- Feischmidt Margit (2007): Az antropológiai terepmunka módszerei. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva (szerk.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 223–233.
- Ispán Ágota Lidia (2023): A helyi hagyományok szerepe a közösségi reziliencia kiépítésében a mezőcsáti járásban. *Ethno-Lore* (40): 385–408. DOI: <https://doi.org/10.58449/el.2023.16>
- Ivancsics Vera és Filepné Kovács Krisztina (2009): A zöldinfrastruktúra lehetséges felmérési módszere Keszthely példáján. *Tájökológiai Lapok* 17(2): 193–208. DOI: <https://doi.org/10.56617/tl.3517>
- Juhász Katalin (2014): Termál- és ökoturizmus-koncepciók Gyomaendrődön. A társadalomtudományi kutatás lehetőségei egy város versenyképességének javításában. *Ethno-Lore* (31): 261–310.
- Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2008): Résztevő megfigyelés a saját társadalomban – korszakok szimbolikája. In *A magyar kulturális antropológia története*. Kézdi Nagy Géza (szerk.). Budapest: Nyitott Könyvműhely, 369–410.
- Kaschuba, Wolfgang (2004): *Bevezetés az európai etnológiába*. Debrecen: Csokonai.
- Kelemen Eszter (2016): Tudós és nem tudós szakértők az ökoszisztéma-szolgáltatásokról. *Replika* 100: 55–59.
- Kertész Éva (2006): Békés megyei történeti kertek. *Natura Bekesiensis. Időszakos természettudományi közlemények* 8: 3–18.
- Kocsis Mihály, Dunai Attila, Farsang Andrea és Makó András (2018): Magyarország kistájainak talajspecifikus aszályérzékenysége a szántóföldi növények termésreakciói alapján. *Földrajzi Közlemények* 142(2): 89–101.
- Kovács András Donát, Gulyás Péter és Farkas Jenő Zsolt (2021): Tájhasználati érdekek és ellenérdekek az Alföldön. A természetvédelem, a mezőgazdaság és a turizmus kapcsolata a Kiskunsági Nemzeti Park példáján. *Földrajzi Közlemények* 145(4): 317–334. DOI: <https://doi.org/10.32643/fk.145.4.4>
- Kovács Éva (2007): Interjú módszerek és technikák. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva (szerk.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 268–277.
- Köbli Ádám és Horváth Zoltán (2021): A legjelentősebb hazai fürdővárosok településszerkezeti jellemzőinek vizsgálata. *Földrajzi Közlemények* 145(2): 170–186. DOI: <https://doi.org/10.32643/fk.145.2.6>
- Központi Statisztikai Hivatal (2023): Erdők vármegye és régió szerint (2017–2022). Interneten: https://www.ksh.hu/stadat_files/kor/hu/kor0058.html (letöltve: 2025. április 25.).
- Kulcsár László (2020): Földrajz – társadalomtudomány – turizmus. Elméleti és módszertani áttekintés. *Földrajzi Közlemények* 144(1): 2–12. DOI: <https://doi.org/10.32643/fk.144.1.1>
- Lajos Veronika (2016): Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. In *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. Bihari Nagy Éva, Kavacsánszki Máté, Keményfi Róbert és Marinka Melinda (szerk.). Debrecen: DE Néprajzi Tanszék, 830–851.
- Le Roux, Darren et al. (2014): The Future of Large Old Trees in Urban Landscapes. *Public Library of Science* 9(6). DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099403>
- Letenyei László (2005): *Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása*. Budapest: L'Harmattan–Ráció.
- Lőrincz Katalin, Kővári Edit Mária és Banász Zsuzsanna (2020): Miért jó Szentesen élni? Egy hazai kisváros lakosságának életminősége és helyi kötődése. *Földrajzi Közlemények* 144(1): 112–131.

- Majoros Pál (2010): *A kutatómódszertan alapjai. Tanácsok, tippek, trükkök nem csak szakdolgozat-íróknak*. Budapest: Perfekt.
- Mester Tibor (2007): Mentális térképezés. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva (szerk.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 296–316.
- Mészáros Csaba (2010): Résztvevő megfigyelés, befogadás és nyelvismeret. Az antropológiai terepmunka hitelességéről. *Tabula* 13(2): 173–194.
- Mezősi Gábor, Bata Teodóra, Blanka Viktória és Ladányi Zsuzsanna (2017): A klímaváltozás hatása a környezeti veszélyekre az Alföldön. *Földrajzi Közlemények* 141(1): 60–70.
- Michalkó Gábor (2005): A humánökológia szerepe a magyarországi turizmusföldrajz modernizációjában. *Turizmus Bulletin* 9(1): 32–42.
- Nagy Károly Zsolt (2015): Ösvény a dzsungelben. *Replika* 90–91: 39–56.
- Nagy-Laczkó Balázs (2020): Szakrális térhasználat Gyulán – kisebbségi és vallási önreprezentáció a városban. I. Gyulai németiség térhasználat. In *ISTORIE, CULTURĂ, IDENTITATE. Lucrările simpozionului internațional de antropologie culturală. Arad, 20–21 iunie 2019*. Arad: 2019, 74–112.
- Nagy-Laczkó Balázs (2022a): Szentképek fakeretben. *Bárkaonline*, július 21. Interneten: <http://www.barkaonline.hu/ex-libris/8237-szentkepek-fakeretben> (letöltve: 2025. április 25.).
- Nagy-Laczkó Balázs (2022b): Öltözködő és költözködő lombjaink. *Bárkaonline*, szeptember 30. Interneten: <http://www.barkaonline.hu/ex-libris/8319-oltokod-es-koltokod-lombjaink> (letöltve: 2025. április 25.).
- Nagy-Laczkó Balázs (2025a): Élő mementók? Emlékörző szereppel bíró fák elvesztéséhez kapcsolódó közösségi gyakorlatok Békés vármegyében. *Kultúra és Közösség* 3: 109–130. DOI: 10.35402/kek.2025.3.9
- Nagy-Laczkó Balázs (2025b): Hősfák, nimfák, makkfiak. A túlélés kísérletei az Alföldön. *Hagyományok Háza*. (Megjelenés előtt.)
- Nagy-Laczkó Balázs (2025c): Öreg tölgy- és szilvagoncok. A helyi aktorok lehetőségei és válaszai Békés vármegyében a városi fákkal kapcsolatban a klímaváltozás tükrében. (Kézirat.)
- OpenNESS (2014): *Kiskunsági kutatási terület. Beszámoló az ökoszisztéma szolgáltatások nem pénzületi értékeléséről*. Budapest: ESSRG Kft.
- OpenNESS (2016): *Remények és félelmek a kiskunsági Homokhátság jövőképeiben. Egy részvételi kutatási folyamat tanulságai és ajánlásai*. Budapest: ESSRG Kft.
- Phillips, Nathan G., Thomas N. Buckley és David T. Tissue (2008): Capacity of Old Trees to Respond to Environmental Change. *Journal of Integrative Plant Biology* 50(11): 1355–1364. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1744-7909.2008.00746.x>
- Pusztai Bertalan (2010): A nemzeti és turisztikai táj kapcsolata. Turizmussemiotikai megfontolások a látványosság és a táj jelentésének konstrukciójáról. *Tabula* 13(1): 3–18.
- Verebélyi Kincső (2005): *Minden napok jeles napok. Hétköznapiak és ünnepek a népszokások tükrében*. Budapest: Timp.
- Virág Tünde (2007): Felkészülés a terepmunkára. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva (szerk.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 349–359.
- Virág Tünde, Váradi Mónika Mária és Koós Bálint (2007): Felkészülés a terepmunkára. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva (szerk.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 203–222.

